

tijdstip van de constructie. Het oud en schilderachtig dak wordt doorbroken door een oud, houten dakvenster.

Het Stadsarchief bezit geen enkel document aangaande deze twee bekoorlijke gebouwen die, spijtig genoeg, zullen gesloopt worden wanneer het algemeen rooiplan, uitgevaardigd bij een Koninklijk Besluit van 1874, strict zou gevolgd worden.

CF. *La Belgique illustrée*, t. II, pp. 204-205 (met tekening van Puttaert). - Fr. De Potter, *Het boek der vermaarde uithangborden*, (Gent, 1861), p. 42 (met reproductie van de bas-reliëfs). - *Atlas de la ville de Gand*, in de bibliotheek van de Stad en van de Universiteit, portefeuille LII (tekening van Mr. J. De Waele) - *Messenger des sciences et des arts*, 1827-1828, pp. 149-150 (met plaat). - J.J. Van Ysendyck, *Documents classés de l'art dans les Pays-Bas*, (fototypie die de twee gevels weergeeft met de delen die nu verdwenen zijn : het zesde bas-reliëf op de eerste, en de linker-bloemenslingers van de puntgevel van de tweede).

OVER EEN PAAR LANG VERGETEN LETTERSPELLETJES

Iets meer dan een jaar geleden gaf onze betreurde vriend Maurits Van Wesemael ons de tekst van een artikeltje "om te publiceren als het eens paste".

Wij hebben in dit nummer een plaats vrijgemaakt voor dit - helaas - laatste artikel van hem. Bovenaan had hij geschreven : "Opgedragen aan de bende G.T.-se Puzzelaars en Puzzelaarsters".

In de bladzijden die volgen zullen we het hebben over enkele *argumenten* en de buitenissige puzzels die door die argumenten gepresenteerd werden. Wat ge onder dat woord argument dient te verstaan zal u geen enkel woordenboek verklappen en wel om de eenvoudige reden dat het klakkeloos uit het Frans werd overgenomen. Dus zoeken we de betekenis ervan in een Petit Robert die verklaart dat een argument is een "exposé, sommaire du sujet que l'on va développer (au théâtre, en littérature)" en in de Nouveau Petit Larousse die leert dat een argument is een "sommaire d'un livre, d'une narration, d'une pièce de théâtre." Kortom een drukwerkje dat we gewoonweg een toneelprogramma plegen te noemen.

Worden we tegenwoordig slechts uiterst zelden met dergelijke programma's geconfronteerd, vroeger hadden deze heel wat meer in de toneel-

ANTVASTIG GELOOVE
EN RECHTVEIRDIGEN PATRIARCH

R A H A M,

ALS OOCK

verlaege van SENNAB Koning van Adama, SEMEBER Koning
van, SEGOR Koning van Bala, BARA en BARSA Koningen van
Gomorra, door de manhafte waepenen van CODORLAHOMOR
der Elamiten, geallieert met AMRAPHEL Koning van Sennar,
H Koning van Ponti, ende THADAL Koning der Heydenen; waer
ge de triumphante victorie, verkregen door de gezegende waepenen
Godts Dienaer ABRAHAM, hier door verlossende synen neve
over welke overwinninge MELCHISEDECH, wesende eenen
an den Alderhoogsten Godt, tot danckbaerheyt offert broodt ende
naer volgt de Rechtveerdige Straffe GODTS over de inwoonders
Adama en Gomorra, en het versincken van hunne Steden en Landen.
at door C. DE LANGHE. Getrocken uyt de H. Schrifture, het Boeck

Ge enis van het 12. tot ende met het 19. capittel.

Zal nu voor d'eerste reyse vertoont worden door de Konst-minnacs van
RHETORICA der Prochie van

N O K E R E

CASSELRYE VAN AUDAERDE

Op den 4. 5. 8. ende elfsten September 1763.

OPGEDRAEGEN

Aen de seer Edele ende Weerde MEVROUWE ANNA FRANCISCA DE LAKETHULLE, Douairiere
van Nokere; ende aen M^{HER} JOANNES JUSTUS DE LAKETHULLE, Grave der Stede ende
Poorte van Rupermonde, Baron van Wissikercke, erfachtig Ontfanger der Subsidien van
des Lande van Waes, Broeder der selve Douairiere; ende aen den seer Edelen ende
Weerden Heere ADRIANUS PHILIPPUS FRANCISCUS DE GHELLINCK, Ridder des Roomsche
Ryck, Heere der Prochie ende Baronye van Nokere, Wallu, Gorgem, Peperstraete, Raes-
selberge, Leule, Diesvelt, Spensiers, Erpe, &c. tegenwoordigen regerenden Heere.

MITSGADERS

Aen den seer Eerw. Heer JUDOCUS ROELANTS, Licentiaet, Pastor in Nokere; ende aen den
Eerw. Heer P^{TRUS} DOMINICUS DE GIERCO, Onder-Pastor. Als mede aen d'Heer Ge-
loofde DE BROUWERE Bailliu, ende aen Burgemeester, Schepenen, ende d'Heer P^{TRUS}
FRANCISCUS DE SCHETERE Grefier der meer-geseyde Prochie ende Baronye van Nokere.

GENDT by P^{TRUS} DE GORIN, Drucker van Haere Majesteyt.

Afb. 1. Titelpagina van een "braaf" (d.w.z. zonder aanwending van om het even welke spelletjes). Erdoor vernemen we wie allemaal bij het feest betrokken werden. Van het argument leverde de drukker op 31 aug. maar liefst 1000 exemplaren. Welke de bestemmelingen van die massa drukwerkjes waren blijft een open vraag. (Uit Abraham. Verzameling M. V. W.)

pap te brokken. Bijna twee volle eeuwen - vooral de 18de mogen we als hun Gouden Eeuw vereremerken - wisten ze de belangstelling van het theaterpubliek (levendig) gaande te houden : elke formaat, elke papierkwaliteit - een enkele maal natuurzijde (1) - kwantiteit, kwam van pas bij hun uitvoering. Sommige van de werkjes telden een of twee bladzijden, de meeste vier, enkele acht. De voorpagina diende om het stuk te presenteren, de overige bladzijden leverden de samenvatting van de verschillende bedrijven en desgevallend de aankondiging van de "vertogen", dat waren zo iets als levende beelden wier binding met het verloop van het stuk niet zelden onbestaande was.

Een exemplaar van klein formaat mat niet meer dan 18,5 cm x 16,5 cm; een groot exemplaar vrijwel 30 cm x 19 cm.

De oudste ons bekende Gentse argumenten werden respectievelijk door de colleges van de Jezuïeten en van de Augustijnen de wereld ingestuurd. Ge moet weten dat beide instellingen jaarlijks prijsuitdelingen op het getouw zetten bij welke gelegenheid door de leerlingen aan dramaturgie werd gedaan. Natuurlijk stonden op het programma - pardon argument - uitsluitend bijbelse of mythologische werken, opgevoerd in het Nederlands, het Frans of het Latijn. Het Jezuïetencollege (hoek Voldersstraat en Korte Meer) ingehuldigd op 14 maart 1592, zal vanzelfsprekend een tijdje moeten wachten hebben aler het van wal kon steken met zijn theatervoorstellingen. Hoe dan ook was het in 1618 zover gekomen. Opgevoerd werd "*Herodes Agrippa Coninck der Joden. Dewelck vertoocht zal worden door de Jonckheyt van het College der Societeyt Jesu binnen Ghendt, den 13. Sept 1618*, drukker Gaultier Manilius.

De Augustijnen lieten zich - dat spreekt vanzelf - niet onbetuigd, want in 1630 tonen ze dat ze eveneens hun man kunnen staan in het evolueren op de planken. Ze voeren op *Andronicus comnenus empereur de Constantinople, 11 Sept. 1630*. (Een bijdehand personage die Byzantijnse keizer. Hij deed de keizer verwurgen (1183), zette zich in zijn plaats, huwde diens twaalfjarige weduwe, de Franse koningsdochter Agnès, werd op zijn beurt van de troon gewipt (1185)).

In de 5 bedrijven van het treurspel wordt flink gemusiceerd en gezongen. Dit laatste uiteraard in het Frans. Drukker Josse Doorm.

Ik onderstreepte reeds dat de paters jaarlijkse prijsuitdelingen organiseerden. Die plechtigheden werden natuurlijk door arg. aangekondigd : *Pharao Tragoedia Treur-Spel opgedragen aen de zeer Edele, Wyse, Vroome en Voorzienige Heeren De Heeren Scepenen der Stad Gend door welker mildheyd zullen uytgedeylt worden de Jaerlijksche Prijzen. Zal vertoont worden door de Jongheyd van de latijnsche Schole der Societeyt Jesu. Binnen Gend den 1. Sept. 1773*. Drukker Petrus de Goesin, drukker van haere Majesteyt. Om geen ruzie te stoken tussen de twee soorten paters, ook nog dit arg. *De Ghicroonde Memorie des Doodts. Tot danck-teeken voor de*

DRE DOBBEL JAER-SCHRIFT.
ZEGENPRAEL DER TRYOMPHERENDEN

ROOMS' KEYSER

LEOPOLDUS

EN NEDERLAEG' VAN

SOLIMANA

DOOR ~~DE~~ ^{de joshene kloofheit} ~~LOREYNEN EN DE ANDERE PRINSEN~~
SAL VOOR UW' LIEDEN EN U OP DIT KONINK SPEEL-
WYS VERTOONT WORDEN.

DOOR DE VREDIGE MINSAEME JONCKHEIT
VAN ETICHOVE, DIE GY VOORWAER WEDERHIER INSYDE UWDT.
BY ONS OP DEN VYFDEN, SESDE ENDE ZEDENDE MAERDE SBRE.
SCHRYVENDE HIER BY T'JAER VAN JESUS CHRISTI D' WYSEVEN
HONDERT VYF-EN-VYFTIG.

INVOOTMOEDIGHEYT OPGEDRAEGEN AEN GODTEN U MAKIA.
LANG MOGEN SY HIER NEËN VREUGDEN LEVEN
AEN WIEN T' VERTOOG NOCH WORT OPGEEVEN.

Aen de Edele Mevrouw, Mevrouw *Maria Elisabeth*, *Balve*, *Bernhesse de Zuyper-
ling*, *Douaniere van Mher Engelberrus*, *Marinus Josephus*, *de Zuyper-
ling*, *in zyn leven*
Baron van Exerde. Heere van Etichove, *Ladense*, *Olfense*, *Regeerder der*
Ptochie van *So ten Hulle*. &c. &c.

Als ook aen den Edelen ende Voorstienigen Heeren *Altrius Desiderius*,
Xaverius de Kerckhove Jegenwoordig Baron van Exerde. Heere van Etichove, *Ladense*,
Olfense &c. &c. Als mede aen de gehele Edele Familie.

VOORDERT OPGEDRAEGEN.

Aen de Edele Heeren, Pastor ende onder Pastor
Mingaeders aen d' Heeren *Bannas*, *Doctormeester* Schepenen, *Greffier* ende *Notable*
deser voorreede Ptochie.

T IS HIER OOCK MINNELYCKEN OPDRAGT
LIEFDE DOET HIER OOCK LIEFDE BLOEYEN.

Tot AUDENAERDE, by *Petrus Joannes* *Signor*, woonende in den Bourg
by het Begyn.

Afb. 2. Titelpagina van een "on-braaf" argument. Het puilt uit van de jaerschriften allerhande. De factor van de creatie is een bekend personage : kosten-schoolmeester Petrus Jan Signor (1708-1774). (Verzameling M.V.W.)

jaerlijksche Prijzen mildelijck ghejont aen de Jonckheyt deser steden -
Schole onder het bestieren van de P.P. Augustijnen. 12 Sept. 1668. Druk-
ker Maximiliaen Graet.

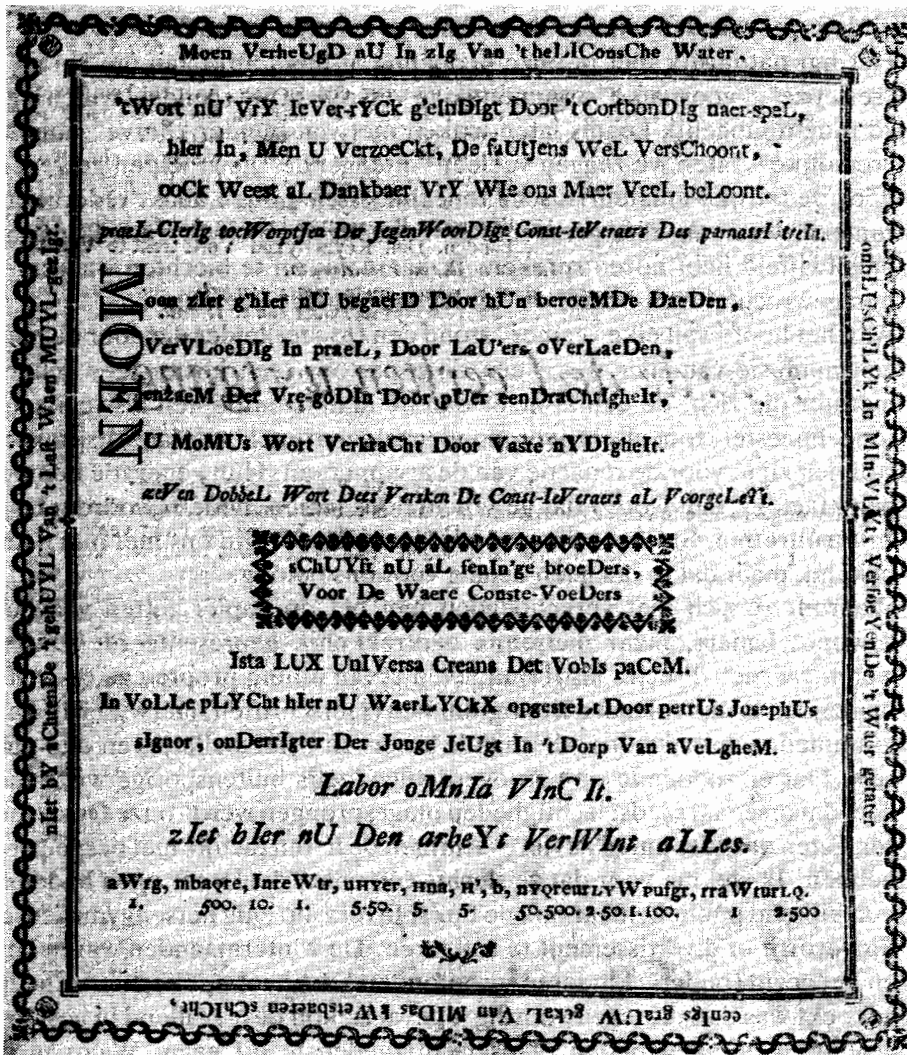
Dat ook geestelijke overheden mee deden aan het spijsen van de boeken-

uitdelingen wordt eveneens door een arg. te berde gebracht. (2)
Het ligt natuurlijk niet in onze bedoeling al ons Latijn aan die “brave”, “serieuze”, “voornaam” argumenten te verspillen. Integendeel willen we u zo intiem mogelijk kennis laten maken met wat minder “brave”, minder “redelijke”, laten we zeggen veeleer “uitdagende” gewrochten gecreëerd door de talrijke amateuristische toneelmaatschappijen alias “rederijkerscamers” waarvan elke gemeente een specimen rijk was en waarvan ge ongetwijfeld hebt horen spreken. Ik haast mij op te biechten waarom ik hun gewrochten “on-braaf” of “uitdagend” durf te noemen.

Aan het hoofd van elke “camer” stond een (toneel)leider die door de band een manasje-van-alles was : een dorpspastoor, een koster, een schoolmeester die zich, de een al meer dan de ander, ontpopten als regisseur, toneelmeester, toneelschrijver, en niet zelden rijmelaar. Vanzelfsprekend stonden zij in voor de redactie van de argumenten. Hun generatie noemde hen “factor”, een woord dat ge vruchteloos in een modern woordenboek zult aantreffen. Slechts weinigen van die “factors” zijn ons met hun naam bekend, maar dat is van geen belang voor ons betoog.

Waarom ze zich niet vergenoegden met het op papier zetten van heel gewone, banale, maar niettemin aantrekkelijk gepresenteerde teksten weten we niet. Precies alsof hun leven ervan afhing propten ze de 4 of 8 bladzijden druks vol met chronogrammen (jaerschriften, jaerwyserd), anagrammen, achrostichons, allerhande letter- en cijferspelletjes en dito puzzels. Dat er zodoende op een overdadige, zelfs buitensporige wijze met heel dat arsenaal raadselachtigheden omgesprongen werd - onze Oosterburen heten dat “des guten zuviel” - schijnen de heren factors niet bespeurd te hebben. Ik stel me voor dat ze slechts één enkel doel voor ogen hadden : hun kijkend publiek, maar ook de thuisblijvers, op enig hersengymnastisch tijdverdrijf of divertissement te trakteren. De wintermaanden waren lang en het gezin (ouders, kinderen, grootouders) dat heel wat hechter aaneengekoekt was dan dit tegenwoordig 't geval is, kon desgevallend in gesloten gelederen de aangeboden raadselachtigheden te lijf gaan. Waaraan de heren niet zelden anoniem gebleven argumentenfabrikanten spijtig genoeg te kort schoten : nooit ofte nimmer vergastten ze hun speurend volkje op de tips die enig licht kan brengen in die door de band erg ondoorgrondelijke opgaven. Waarmee we nog niet zeggen willen dat de geheimdoeners gereed stonden hun secreten mee te nemen in het graf. Ze wensten alleen dat ze om ophelderingen verzocht werden. Het arg. *Den Val ende Erstelling van Lupoldus Graev van Fribourg... 1797*, drukker D.J. Bevernaege, Oude-naarde, bevat zo'n uitnodiging : Dupt, merkct, en siet...en kend gy 't niet ? Ic leer u, 't heel bedied Als my de vraeg geschied.

We kunnen derhalve niet weten in welke mate door het publiek op de gestelde problemen gereageerd werd alhoewel op sommige exemplaren sporen waar te nemen zijn van verrichte pogingen tot ontcijfering van bedoel-

Afb. 3. Merkwaardige titelpagina. Moen, de gemeente waar het toneelspel opgevoerd werd, wordt zelfs op een acrostichon getraakteerd. Ze krioelt van de jaerwysers en de letter-cijferwissel is van hetzelfde allooi als een die elders behandeld werd. De maar al te kreupele zinspeling op het spel luidt : NIET ZONDER WAERIGE HULRE VAN U (w) K (oninklijke) ALDERHEYLICHSTE EENIGHEYD. (Uit : bLYDe bekeerYng Van eUpheMia WaerIge prInCesse Van ChIna. Verz. M.V.G.)

de problemen. Ik mag zeker niet vergeten te benadrukken dat, wegens de constructie van de cijfer- en letterspeltjes de spelling van de lieve moedertaal genadeloos verprutst, verminkt, verkracht werden, bij wijlen in stukken en brokken gehakt. Dat er bovendien in de tekst met de geschiedkundige waarheid en historische personen een plezierig loopje werd genomen zal niemand van verbazing doen omvallen.

De rijke verzameling argumenten ter sprake brengend die in het Oudenaards Stadsarchief bewaard wordt schreef stadsarchivaris Lod. van Lerberghe : “De Rederijkers bedienden zich van de drukpers voor de argumenten van hun toneelvertooningen die zelden meer dan eenmaal in het jaar werden gedrukt. Het was gewoonlijk een of ander boekdrukker van Gent die daarmee belast werd.” (3)

Die opmerking klopt. Er is inderdaad nauwelijks een Gentse 17de of 18de-eeuwse drukker aan te wijzen die het argumentendrukken niet op zijn actief had. Of die brave mensen veel werk op hun winkel hadden ? Ik zou het geloven, want vanuit de verste hoek der Vlaanderen kwam men beslag leggen op hun vakmanschap. Met pakken van 300 tot 1300 stuks vonden nu eens “brave”, dan eens “on-brave” argumenten hun weg naar Aksel (Zeeuws-Vlaanderen), Aalst, Adegem, Bouchoute, Deerlijk, Dentergem, Eeklo, Eke, Geraardsbergen, Kruishoutem, Lembeke, Lokeren, Mullem, Munte, Nazareth, Nokere, Oosterzele, Oostwinkel, Sinaai, St.-Laurens, St.-Lievens-Esse, St.-Pieters-Aaigem, Stekene, Tielt, Zomergem, Zottegem, Ursel, en wellicht nog naar andere plaatsen. Ik vernoem dan nog niet de resem gemeenten die hun aas gingen opdoen te Oudenaarde of te Kortrijk. Was het aantal klanten aanzienlijk, het aantal drukkers was navenant. Ik ging op zoek naar deze laatsten. Om door die luitjes niet verdacht gehouden te worden van vooringenomendheid, dus geen afgunst op te wekken, laat ik ze in alfabetische orde de revue passeren : J. Begyn; Fr. B. Bernaert (woonende in d’Audburg in S. Antonius van Padua); P.F. Cocquyt; J. Danckaert (op de Coore-Merct); J. Doorm; Weduwe Doorm; P. de Goesin I; P. de Goesin II; J. Eton; M. Graet; Erfgen. Graet; J.F. Kimpe; E. Le Maire; G. Manilius; S. Manilius; B. Manilius; J. Meyer; H. Saetreuver; S. Somers (by de Jesuiten in den Salamander); J. vanden Kerckhove (woonende in ’t Ghecroont Sweerd); M. vander Ween; Fr. en D. vander Ween. Oudenaarde concurreerde met twee drukkers : D.J. Bevernaege en P.J. Vereecken. Kortrijk met een enkele : P. Callewaert; Dendermonde ook met een : J.J. du Cajou.

Vraag me niet hoe groot of hoe klein de berg op de markt (of in de herberg) uitgereikte argumenten geweest is. De stapel moet torenhoog hemelwaarts gereikt hebben. Van Pieter of Petrus de Goesin II weten we met zekerheid dat hij bij de uitreiking op de allereerste plaats gestaan heeft. Hij is namelijk zo vriendelijk geweest om zijn “registres de la boutique” en zijn “Hantboeck der inkomsten en goederen 1753-1785” na te laten (RUG). Van A tot Z hebben we die documenten aan een verhoor onderworpen. Met uw goedvinden lichten we productie van 1761-1768 uit hun verband. Het valt zo maar op dat behalve de maanden jan. en febr. al de andere maanden flink aan bod komen met een in ’t oog vallende voorkeur voor de oogstmaand; dat Aalst op 10-08-68 genoeg nam met een levering van amper 300 exemplaren; dat St.-Laurens daarentegen op 01-05-67 strijken ging

met maar liefst 2425 exemplaren (vierden ze misschien de eerste mei ?). Kortom, gedurende die 8 jaar verlieten precies geteld 73625 argumenten Petrus' atelier. Geen kleinbier, zou ik menen. En als ik daarbij bedenk dat terzelfder tijd - weliswaar in geringere massa's - menig andere drukker zijn duit in het argumentenzakje deed, vlei ik mij bij de gedachte dat stapels al dan niet vergeelde argumenten liggen te treuren in kisten en laden of op nooit betreden zolders. Helaas die kisten en laden en zolders getuigen nooit van die dingen gehoord of gezien te hebben. Vandaar dat het aantal verzamelaars en bibliotheken bij wie of waarin ge argumenten kunt tegenkomen zo opvallend schaars zijn.

Slechts op 4 plaatsen hebben we er - nooit meer dan een pootje - aangetroffen. De rijkste verzameling vonden we - meer dan 100 telden we er - in het Stadsarchief van Oudenaarde; een veel geringer aantal in het Oudheidkundig Museum van Ronse; nog geen 40 in het Gents Museum voor Volkskunde - mocht ge 't niet weten door Prof. De Keyser aan het Museum geschonken omtrent een jaar voor zijn dood -; een onbepaald aantal in de RUG; een viertal in het Gents Stadsarchief. Hoe het gesteld is met het privébezit ? Ik zou zeggen terra incognita.

Het spreekt vanzelf dat niet alle argumenten van Gentse makelij zijn. Vooral Oudenaarde trachtte Gent naar de argumentenkroon te steken, er zorg voor dragend te verzwijgen bij wie haar drukkers in de leer gegaan zijn. Inderdaad is het de Gentenaar P.J. Vereecken geweest die te Gent werkte van 1749-1751 en de rest van zijn bedrijvigheid binnen de Oudenaardse muren voortzette.

Basta. Ik meen genoeg uitgeweid te hebben over de algemeenheden van het argument zodat ik kan overgaan tot het onderhanden nemen van enkele van die uitdagende dingetjes. Niet de eerste de beste maar veeleer van die "onbrave" alleszins buitenissige drukwerkjes. Het is u zeker bekend dat de rederijkers niet alleen verlekkerd maar eerder verzot waren op het gebruik - lees misbruik - van het chronogram. Voor dit woord hadden ze maar luttel trek, liever spraken ze van "jaerwyser" of "jaerschrift". De heren factors waren er verslingerd op. Niet alleen versierden (?) ze er de voorpagina's van hun argumenten mee, ook de overige bladzijden van het drukwerkje propten ze ermee boordevol. Ter illustratie haal ik het arg. aan dat met brio de opperste gaai heeft afgeschoten (Afb. 1). De titel van het toneelstuk luidt : *Zegenprael der tryompherenden Rooms keyser Leopoldus en Nederlaag van Soliman* (4). Het ding dagtekent van 1755, precies geteld 72 jaar na het eerste beleg en 226 jaar na het tweede. Bemerkt dat de informatie begint met een "dry dobbel Jaerschrift" : 5265 of 1755 x 3. Bovendien botst ge op 3 dubbele chronogrammen (3510 of 1755 x 2) en 7 enkelvoudige chronogrammen. Noteer terloops dat de bezitter of de gebruiker van het arg. een van de chronogrammen ontcijferde. Doch met het uitstellen van die portie jaerschriften was des heren factors kous bijlange niet af. De

AL HEEFT ONS SPEL

Naer gelegendheid en stand
van den vermaerden Tingieter
daten giet om in den kryg
men. Nieuw

salen om Klugt gelyke worden
die alle slag van levende Sol-
der Baconiten dienst te ne-
werk.

ander de directie van P. I. SIGNOR tot Nukercke by R.

Afb. 4. Dit ruitvormig letterspel mag aanzien worden als het summum van excentriciteit. Zowel met enige logica als met enig respect voor de taal heeft de voortvarende factor rekening gehouden. De boodschap door deze verkondigd vangt met deze woorden aan : AL HEEFT ONS SPEL (A=middelste letter; L=bovenhoek; H=rechterhoek; E=onderste hoek; E=linkerhoek). Wie ontdekt de resterende brok van de inderdaad erg verborgen gehouden wijsheid ? (Uit : Den Val ende Erstelling van Lupoldus. Verz. M.V.W.)

overige 3 bladzijden die ik u niet voorleggen kan kregen er eveneens een massa te verteren : 5 dubbele en 25 enkelvoudige. Dat maakt een totaal van 41 becijferingen wat we beslist een record mogen noemen.

Een bijna even spectaculair titelblad mag ik u waarlijk niet onthouden. Het betreft het arg. getiteld "Blyde bekeering van Euphemia waerige prinsesse van China" opgevoerd te Moen in 1783. Drukker P. Callewaert, Kortrijk. Niet alleen tovert elke regel of paar regels een chronogram te voorschijn, de 4 zijkanten willen mordicus voor geen bastaards versleten worden, halen er dus ook maar een in huis. Het zal zeker niet nodig zijn te beklemtonen dat de anoniem gebleven factor in 't radbraken van de taal met een "Oscar" of een "César" verdiend vereerd te worden. Niettemin biedt het document ons een uitgelezen gelegenheid om met de Romeinse cijfers te leren omgaan, bij voorbeeld door de schoolgaande jeugd. Vooral niet vergeten dat I=J; Y=I+I=2; V=U=5; W=V+V=X=10. Onderaan het arg. zal uw oog vallen op een duistere regel bestaande uit letters en cijfers. Ik durf u niet aan te raden het zaakje trachten te klaren. In ieder geval komen we op dit brokje abracadabra verderop terug.

Zoals ge zeker heb opgemerkt waren onze vrienden argumentenfabrikanten geen sukkelaars in het manipuleren met Romeinse cijfers. Doch wees gerust, ze waren tot heel wat subtielers in staat. Met name hadden ze een nog heel wat andere kunst onder de knie, een dië zij "letter-wissel" noemden. Het arg. *Het wonderbaer trouw-geval van Cobonus en Pecavia*, 1783, drukker P. Calewaert, Kortrijk, presenteert ons dergelijk letter-wissel-spel.

dzuh qp yobeu nuf zmfdllhwu flf eo zumgxrz
 eduhg um ehzusu rquh zewqumfqu fuhdbo db
 wqf euhflmum.

Ik wees er reeds op dat degenen die hun spelletjes uit hun mouw schudden, de sleutels van de raadsels angstvallig verborgen hielden. Hoevelen van de argumentengebruikers zijn er ooit in geslaagd een of meer van die sleutels te vinden ? Hoe dan ook zullen ze met een aankondiging als deze : IK HEB WEER WAT RAERS VOOR DE SNUFFELAERS maar kwalijk gediend geweest zijn. Wat er ook van zij hebben we lang moeten tasten en gokken en als de blinde naar het ei slaan aleer we de gezochte spijker op de kop konden slaan. Noch min noch meer kwam het erop aan het alfabet op zijn kop te zetten en dit te confronteren met het normale. Aldus:

Z Y X W U T S R Q P O N M L K I H G F E D C B A
 A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U W X Y Z

Het volstaat de letters van het enigma te substitueren door hun equivalenten en klaar is Kees. Dus D=W; Z=A; U=E; H=R. Dus DZUH=WAER. Als ge het boeltje zult opgekuist hebben zult ge lezen : waer ik blyve met antworde tot ul (uliedèn) aenschauwers en vraege hier audientie terwyl wy dit vertoonen.

Geef grif toe dat de oplossing van het probleem per slot van rekening veel-er een kinderspelletje was.

Die bedenking moet een collega van de vraagsteller eveneens gedaan hebben. Daarom nam hij zich voor met iets stevigens, iets manhaftigers voor de dag te komen.

Het arg. *Den heylighen Roosencrans van Maria*, 1772, drukker uit Oude-naarde, zorgt voor het nodige voer :

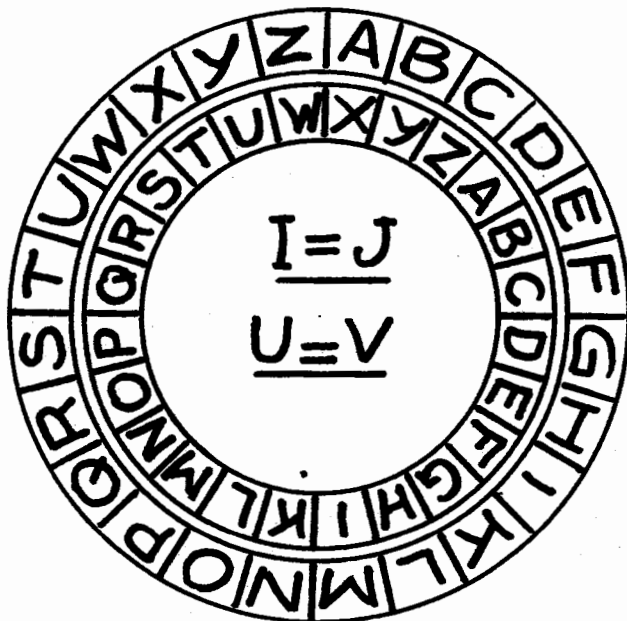
yo gmhqdh, shxuyw iudqfmwfyw gh uafnh, xix
 mqkrmlhp.

Hebt ge de moed in pacht, zet u dan maar aan het over en weer gooien met die uitdagende lettertjes. Ik vrees dat ge van een kale reis thuis zult komen. In uw (veronderstelde) poging zult ge pas slagen nadat ge te rade zult gegaan zijn bij ons allen goed bekende Julius Caesar. Want hij gebruikte courant de sleutel die gij zo graag hadt willen vinden, natuurlijk om zijn oorlogsberichten van de ene kant van de wereld naar de andere kant te versturen. De door hem gebruikte codering was weliswaar niet van zijn eigen vinding; ze heeft niettemin zijn naam blijven dragen : Julius-Caesar-cryptografie.

De methode van dat systeem bestaat erin de letters van een tekst één, twee, drie, enz. plaatsen naar voren te verschuiven. Serieuzer wordt het geval (praktisch onoplosbaar) als men als sleutel niet één of twee, maar afwisselend twee of meer cijfers laat meespelen, bij voorbeeld eerste letter twee plaatsen naar voren, tweede letter vier plaatsen naar voren, derde letter weer twee plaatsen, enz. In dit geval zal de sleutel 2-4 genoemd worden.

Doch laat ons liever terugkeren naar ons eigen probleem. De sleutel is het getal 3. Elke letter dient dus 3 plaatsen naar achter verschoven te worden, dus y=u; o=l; (ul of ulieden); g=d; m=i; q=n; d=a; h=e; u=r; dinaer. De rest gebeurt navenant.

Om dergelijke coderingen tot een goed en vlugger einde te brengen gebruikte men van oudsher de zgn. *substitutieschijf*. Ik heb ze derwijze *gedraaid* dat ge ons probleem probleemloos kunt oplossen. Ik ben ervan overtuigd dat de ontwerper van onze letter-wissel de schijf gekend en gebruikt heeft.

Onze vriendelijke “dinaers” hadden evenwel meer waren in hun mars dan wat letter-wissels. Ze jongleerden even graag en kwistig cijferpuzzels uit hun hoge zijden. Eenvoudige maar ook enkele die waarachtig niet van de poes waren.

Eerst een eenvoudige. Het arg. *Van de VreeDe VraekzUChIge NYDIge enDe bLoeDDorstIge DrahoMYra De LUCzko*, 1777, drukker Judocus Begyn, trakteert ons op een zgn. P-puzzel. Dat soort spelletje is zo oud als de straat. R. Foncke ontdekte er een in een 15de-eeuws handschrift dat in

de K.B. te Brussel bewaard wordt. (5) De oplossing van dat speels enigma luidt : ons keysere carolus te Ghendt gheboren die heeve t strop voor ghulden vlies vercoren. Deze vranke maar niet minder rake opmerking tussen haakjes gezet.

Onze P-puzzel ziet er aldus uit :

$$\begin{array}{cccccccc} 2 & 22 & 2 & 22 & 4 & 32 & 52 & 2 \\ \text{hpt} & \text{pprstp} & \text{dppl} & \text{wprt} & \text{hppr} & \text{pprmpl} & & \\ 2 & 3 & 52 & 44 & 2 & 544 & 2 & 2 \\ \text{pn} & \text{pn} & \text{pprtppgn} & \text{ppprg} & \text{pstpl} & & & \end{array}$$

De Fonck-puzzel die door een 16de-eeuwse hand in het 15de-eeuwse manuscript neergeschreven werd is van geen cijfers voorzien. Deze zijn vervangen door twee, drie, vier of vijf horizontale streepjes aangebracht op de lange staarten van de letters p. De factor kon die doenwijze niet in acht nemen omdat de drukker over geen doorstreepte p's beschikte. Het is zo klaar als een klontje dat de exponenten van de p's naar vier van de vijf klinkers verwijzen. Dus 2=e; 3=i; 4=o; 5=u=v. Hebt ge terloops opgemerkt dat de titel van het arg. een drievoudige jaerwyser verklapt ? $5531=1777 \times 3$. En nu een moeilijker exemplaar. Het arg. *Beatrix, hertoginne van Matathon, fransche coningin, 1802*, drukker Oudenaarde, vergast zijn "constminnende aenschauwers" op deze zedespreuk :

$$\begin{array}{cccccccc} 78 & 3881 & 32 & 8 & 2 & 94 & 9 & 7 \\ \text{dmn} & \text{aooop} & \text{aybt} & \text{ta} & \text{zyx} & \text{prs} & \text{dpt} & \text{hy} & \text{ms} \\ 6 & 4 & 8 & 7 & 7 & 74 & 58118 & 37 \\ \text{mp} & \text{'t} & \text{lost} & \text{ms} & \text{dmkw} & \text{Is} & \text{sozzo} & \text{ams} \end{array}$$

Ik zal u het lang zoeken besparen en u maar prompt de sleutel overhandigen. Het is het spelletje van haantje-keer-weer dat we dienen te spelen : zet de 9 exponenten op een rijtje; begin met de laatste en vervang ze door de klinkers 9=a; 8=e; 7=i; 6=o; 5=v;=u; en de medeklinkers 4=l; 3=m; 2=n; 1=r. Klaar luidt de preek : die meer mynt te zyn als dat hy is op 't lest is dikwils verre mis.

Als laatste aangehaalde cijferpuzzel moge een waarachtig bizar ding uit zijn schuilhoek gehaald worden. Ik vond ze in het arg. *Triomphante Victorien Behaelt door den Regtvaardigen Dienaer Gods Josué*, 1797, drukker D.J. Bevernaege, Oudenaarde.

$$\begin{array}{cccccccc} 1 & 2 & 10 & 100 & 2 & 5 & 500 & \\ \text{cnmd} & \text{rh} & \text{cf} & \text{ls} & \text{zm} & \text{bhe} & \text{zpicd} & \text{xpqt} & \text{mi} \\ 1 & 5 & 10 & 5 & 5 & 100 & 50 & 1 & \\ \text{cni;} & \text{ypqf} & \text{d} & \text{iq} & \text{olbilccqc} & \text{cs} & \text{ypa} & \text{mi} & \text{ni} \end{array}$$

Verstaat ge de kunst in de huid van een factor te kruipen, zet u dan maar fluxs aan het cijferen. Verstaat ge die kunst niet steek dan voor mijn part het ding even fluxs in het dak en verneem van mij hoe de cijfervork in de lettersteel zit.

We hebben met twee verschillende substituties af te rekenen. Laten we

vooreerst de van getallen voorziene letters onder de loep nemen :

- n : 1, doet denken aan de Romeinse I, dus letter i
- h : 2, doet denken aan de Romeinse Y, dus letter y
- f : 10, doet denken aan de Romeinse X=W, letter w
- s : 100, doet denken aan de Romeinse C, dus letter c
- e : 1000, doet denken aan de Romeinse M, dus letter m
- q : 5, doet denken aan de Romeinse V, dus letter v
- t : 500, doet denken aan de Romeinse D, dus letter d
- a : 50, doet denken aan de Romeinse L, dus letter l

Als ik u bovendien verklap dat de aldus bekomen letters een *wederkerige* werking hebben, dus dat i=n; y=h; w=f; enz., en dat de overgebleven letters op een vrijwel willekeurige wijze gekoppeld werden : r=b=r; z=k=z; x=g=x; o=p=o; zult ge de geheimzinnige wijsheid kunnen verwoorden :

Siet by swacke rymkonst gouden sin,
houwt nu parnassus scholen in.

Meer een grappigheidje dan een brok puzzelwerk biedt ons arg. *Treur-Spel van de heylige maeget ende martelaeresse Omcommena dochter van den koning in Portugael*, 1770, Petrus de Goesin.

Van die maeget wordt in een chronogram verteld dat

Al In hEt JAer hOndErt Acht-En-dErtIg Is dIE
1 3 2 312 4 2 1 2 2 3 3 32
mAEgEt nU gEkrUyst.
1 2 2 5 2 5

Onder ieder woord staat een getal van 1 tot 4 cijfers. Tel die getallen 1 + 3 + 2 + 312 + 42 + 1223 + 3 + + 32 + 122 + 5 + 25 bijeen. Ge zult het gevraagde jaartal krijgen : 1770.

Het waren evenwel niet alleen chronogrammen, letter- en cijferpuzzels waarmee men de arg. placht op te “smukken”, ook wat we geneigd zijn doolhofachtige puzzels te noemen doken hier en daar parmantig op.

Ik viste er alvast een drietal op en bied ze u goedgeefs aan. Het spreekt vanzelf dat ge ze neemt voor wat ze waard zijn.

De eerste komt uit het arg. *Leven ende Dood van den H Joachim ende H Anna, de Geborte van de H Maget Maria en de Komst van den Messias*, 1797, Oudenaardse drukker.

t e t r u s s i g
s p c l a r a p n
l n a r t d o o o
u a l e e d o p r
h v l e G i r p t
n e e g i r m e o
e w b a s j y h t
d u o r v s y u n
y b e k c r e k u

Diz gaist d3x e4st b3z3t
 167c wit 8325we 51933c

OF GY DIT WEL BESJET
 EN KENT DAT DAEROM NIET.

Tot AUDENAERDE : By PETRUS JOANNES VEREECKEN woonende in
 den Bourg by het Beggyn-hof.

1700

Afb. 5. Ook rebussen placht men uit de mouwen te schudden. Ditmaal een heel eenvoudige die geen verklaring vereist. De twee versregels zijn te ontcijferen als ge weet dat 1=a; 2=e; 3=i; 4=o; 5=u of v; 6=1; 7=m; 8=n; 9=r. (Uit Bekeeryng van Euphemia. Verzameling M.V.G.)

N.B. Op het einde van 1961 schonk Prof. P. de Keyser zijn verzameling argumenten aan het Museum Volkskunde te Gent. De volledige lijst ervan verscheen in Oostvlaamse Zanten 1962 p. 187-189.

Er is slechts een element, de hoofdletter G, dat klaarblijkelijk een rol te spelen heeft. Inderdaad, die letter is de start van de wandeling die spiraal-gewijze, volgens de wijzers van een horloge, het veld doortrekt. Hebt ge de wandeling doorbracht, dan zult ge al stappend gelezen hebben wat madam de factor te vertellen heeft : Gedirigeert door mij Isabella Clara Poppe huysvrouwe van Petrus Signor tot Nukercke by den hulst. Zoals ge ziet schijnen er ook vrouwelijke factors geweest te zijn alhoewel ik vrees dat manlief meer dan een handje zal toegestoken hebben.

Tweede puzzel. Minder in omvang dan de voorgaande maar daarom niet minder doolhofachtig. Hij wordt geleverd door het reeds genoemd arg. Josué en ziet er aldus uit :

i e b w g o e
 t d a e r o n
 r i l o s l e
 t e t S o t o
 d h e n b c e
 r n k w s e o
 d n k r g a t

Ook ditmaal vertrekken we van de centraal geplaatste hoofdletter S. Doch verkoop de huid van de beer niet vooraleer deze geschoten werd want met spiralen ronddraaien is hier stellig geen sprake. Integendeel wordt het een wild bokkespringen van ik zal u gaan hebben.

Van de S wippen we naar de linkerbovenhoek, van daar naar de rechterbovenhoek, van daar naar de rechteronderhoek, van daar naar de linkeronderhoek. Zoals ge ziet geen lachspel. Wat er vervolgens te doen staat is moeilijk onder woorden te brengen. Daarom nemen we - met tegenzin - onze toevlucht tot de cijfertaal. Met de getallen 1-49 duiden we de volgorde aan volgens dewelke de (49) letters uit het rooster dienen gelicht te worden : 1=S; 2=i; 3=e; 4=t; enz. Het vervolg van de springpartij laat ik aan uw zorgen over.

02 06 10 14 18 22 03
 25 26 30 34 38 27 07
 21 41 45 46 42 31 11
 17 37 49 01 47 35 15
 13 33 44 48 43 39 19
 09 29 40 36 32 28 23
 05 24 20 16 12 08 04

Uiteindelijk zal de volgende geleerdheid uit de nevel te voorschijn treden : Siet den arbeyd wort gekroont, doen als het werck is beloont. De laatste puzzel die we voor u uitkozen - ge vindt ze in het arg. *Mandadige ende roempleytige werken van onze roemryke apostolyke Majesteyd Maria Theresia*, 1782, Oudenaardse drukker - is een creatie die voor de zoveelste keer getuigt hoe groot de voorliefde voor het chronogram wel was. Zowel de eigenlijke doolhof, een vierkante veld van 100 letters, als de dit veld omringende kader houden een chronogram in : in beide gevallen een "dubbel jaerschrift" ($3564=1782 \times 2$).

Het door de kader gevormd kwatrijn vangt aan met de letter M (eerste letter bovenaan), draait mee met de wijzer van de klok en eindigt met de letter T (voor de rij stippels bovenaan). Zijt ge het pure filosofie uitgulpend kwatrijn op het spoor gekomen (Maria Theresia alias Minerva, brengt / geestelijke / verlichting aan haar onderdanen) ?

MInerVa Moet
 soo open Doet
 Deze VerrIgt
 een IDer LIgt M M D D D L V V I I I I = 3564

De doolhof begint met de letter W die ge aantreft op de 6de regel (op het origineel vet gedrukt). Ga nu maar gezwind aan het spiralen, aanvangende met de i onderaan de W, dan naar links, dan naar omhoog, enz. De spiraal eindigt met de letter n (9de rij, 8ste letter). Met de ernaast staande letter t (9de rij, 9de letter) herneemt ge de spiraal maar in tegenovergestelde richting. Ge eindigt met de letter n (1ste rij, eerste letter). Als ge naar behoren

zult gefactoreerd hebben zult ge dit kwatrijn, met veel vliegjes erop, ter wereld gebracht hebben.

Wien prysdt Minervas school
sal hooren sien leegh swyghen
'syn kendens van gheen const
van wien gy schandt sult kryghen

Epiloog. Bij elk verhaaltje past een epiloog, schreef Van Looy. Waarom zou het mijne er geen hebben ? Er valt erop heel wat te prakkezeren. We wisten dat de eerste golf Rederijkers - die van de 15de en 16de eeuw - met het dichten van hun refrainen, balladen, rondelen, zinnespelen en wat weet ik wat al, voor doel hadden hun taal te eren, te dienen, te verrijken. We weten eveneens dat zij later - in de 17de eeuw en 18de eeuw - erfgenamen of liever navolgers telden, die als tweede baksel van de beweging een hele toonladder lager - en valser - zongen. En niet terugdeinsden door hun kunstmatige en bombastige stijlen en overdreven bemoeiingen met de Griekse godenwereld aan de door hen aanbeden dichtkunst meer oneer dan eer, meer schade dan voordeel berokkend. Maar wat we stellig niet wisten, niet vermoedden, was dat ze in hun niet te breidelen ijver op een nooit gekende manier de zo geliefde taal zonder blikken of blozen verprutsten, verminkten, verkrachtten.

Voor ons is wat die knutselaars zo naarstig en gewetensvol tot stand brachten niets meer maar dan ook niets minder dan een forse brok "eigenaardige" folklore die het evenwel niet zover zou gebracht hebben waren een paar steden daar niet geweest om voor de materiële, dus nuchtere, uitvoering te zorgen. Omdat die bepaalde brok folklore primo minder bekend is, secundo in geen geringe mate in de Gentse bodem stevige wortels schoot, wijdden we er onderhavige bladzijden aan.

M. VAN WESEMAEL

NOTEN

1. *Den bekeerden Adrianus Treurspel met ballet, klucht en dans, 1770* Tot Gend by Servaes Somers by de Jesuiten in den Salamander (Volderstraat). 4 blz. Stadsarchief.
2. *Salomona met haere zeven zoonen de Machabeën. Treur-Spel opgedraegen aen den eerweirdigsten heer myn heer Rainerius Franciscus Heye XLI. Prelaet van de vermaerde Abdye tot Drongene door wiens miltheyd de Prysen sullen gegeven worden aen de Minderjaerige Jongheyd... bestieringe der Eerweirdige Paters Augustijnen; 1771.* Tot Gendt by Servaes Somers. De vertoning wordt besloten met de opvoering van de "klugte" Als den Boer de mode leert Heel de Weirelt staet verkeert. Stadsarchief.
3. Aangehaald door Dr. D.J. vander Meersch, Audenaerdsche Drukkers 1479-1830, Oudenaarde 1844.

4. Tijdens de oorlog die keizer Leopold I (keizer 1658-1705) tegen de Turken onder grootvizier Kara Mustafa voerde, werd Wenen vruchteloos belegerd (1683). Voordien hadden de Turken onder sultan Soliman de Grote (1520-1566) even vruchteloos Wenen trachten in te nemen (1529). In 1683 heette Wenens verdediger graaf Starenberg. In 1529 was het graaf Niklas von Salm, optredend in de plaats van keizer Karel. Bovendien was het in 1755 niet de eerste keer dat de vrees voor de wreedzuchtige Turken op de planken tot uiting kwam. Reeds in 1717 was het het geïnteresseerd publiek gegund geweest te gaan kijken naar en genieten van *Karel den VI, keyser van 't Christenryk ofte Nederlaeg van Achmet den IV Turckschen Sultan door den onoverwinnelyken held Eugenius van Savoyen*, 1717, drukker Cornelius Meyer op d'Hoogpoorte in 'tgekroond Sweerd. Het zal wel geen toeval geweest zijn dat het toneelfeest in kwestie plaats greep omtrent de tijd dat de keizer als graaf van Vlaanderen op de Vrijdagsmarkt op 18 okt. van hetzelfde jaar 1717 ingehuldigd werd. Cfr. de grote kopergravure van C. Eykens gedrukt door Augustinus Graet.
5. Oostvlaamse Zanten, 1937, blz. 207. Een gelijkaardige 18de-eeuwse P-puzzel behandelde P. de Keyser voordien in O.-Z. 1929, blz. 33. Dit keer kregen de p's exponenten mee.

UITHANGBORDEN TE GENT (Vervolg)

Uithangborden waarvan de vorm of het thema naar de *wapenkunde* verwijzen, komen te Gent bijna niet meer voor.

De heraldiek was oorspronkelijk nochtans een der voornaamste bronnen waarnaar de uithangtekens werden gekopieerd.

Vanaf de Franse Revolutie, die elke herinnering aan koningschap, adel en feodaliteit grondig heeft bestreden, verminderen de benamingen zoals de vroegere "Het Schild van Oostenrijk" (Gewad), "Het dobbel Vierstaal" (Korenmarkt), "De drie Kronen" (Sint-Jacobsnieuwstraat), "De witte Lelie" (Donkersteeg), "De groene Leeuw" (Hooiaard) enz.

Daarenboven beroert de kennis van de heraldische kleuren en hun symboliek onze huidige medeburgers helemaal niet meer.

Goud was lang een heraldische kleur bij uitnemendheid, symbool van geld, rijkdom, schatten.

Aan een hoeden- en pettenwinkel in de *Lange Munt* hing tot begin april 1974 "In den gouden Hoed", een houten, 19de-eeuwse ceremoniesteeek uit, bevestigd boven een smeedijzeren galgje. Daaronder hing een plaatijzeren schildje waarop, aan weerszijden de vermelde benaming te lezen stond. Tijdens een aprilnacht heeft een onbekende, ongevraagd, zijn collectie met het beschreven uithangbord uitgebreid...

In het *Museum voor Volkskunde* bewaart men een houten "Gulden Draak" die oorspronkelijk op de Sint-Salvatorstraat aan de drogistenzaak